MARKAZIY OSIYODA HAZRAT ALI NOMI BILAN BOG‘LIQ ZIYORATGOHLAR

Toxtiyev Shuxrat Rustamovich,
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
“Islom tarixi va manbashunosligi IRCICA”
kafedrasi dotsenti, PhD
E-mail: shuhrat55567@mail.ru Tel.: (99)817-09-36

Annotatsiya: *Maqolada Hazrat Ali shaxsini shialar o‘rtasida ilohiylashtirilishi tufayli turli rivoyatlarning kelib chiqishiga va hozirgi O‘zbekiston, Tojikiston, Ozarbayjon, Turkmaniston va Afg‘oniston hududlarida ham xalifa Ali nomi bilan bog‘liq muqaddas joylar vujudga kelgani yoritilgan bo‘lib, shialar Makka va Madina shaharlariga haj ziyorati vaqtida amal qilinadigan tartib-qoidalar, udum va marosimlarni bajarishi kabi shunday tartib-qoidalar asosida o‘zlarining muqaddas shaharlarini ham ziyorat etishlari aniqlangan.*

Tayanch iboralar: *Markaziy Osiyo, Hazrat Ali, Iroq, Najaf, Shohimardon, Duldul, rivoyat, sunniylar, shialar, Mozori Sharif, Haydar, shialar.*

Ma’lumki, Hazrat Ali 661 yil 19-yanvarda Abdurrahmon ibn Muljam as-Sorimiy (xorijiylik oqimi vakili) degan shaxs tomonidan Kufa masjididan chiqish paytida jarohatlanadi va ikki kundan so‘ng vafot etadi.

Hazrat Alining o‘limi bilan bog‘liq turli rivoyatlar ham mavjud. Mana shunday rivoyatlardan birida aytilishicha, hazrat Ali o‘z o‘limi yaqinligini bilib, uni yarador qilgan xorijiyni qatl etmasliklari va o‘lganidan so‘ng uning jasadini tuyaga bog‘lashlari va tuya qaysi joyga borib cho‘kkalasa, uni o‘sha joyga ko‘mishlarini vasiyat qilgan. Hazrat Ali qanday vasiyat qilgan bo‘lsa, uning o‘limidan keyin jasadini tuyaga bog‘lganlar va ochiq dalaga qo‘yib yuborganlar. Tuya 20 km. yurib, dam olish uchun cho‘kkalagan va o‘sha yerga hazrat Alini dafn etganlar. Uning

go‘riga baland tepalik qilib tuproq uyushgan va qabr atrofiga chaylalar qurishgan. Shundan keyin qabr atrofida yana chaylalar qurilib, Najaf shahri barpo etilgan[Ibragimov DJ.: 37]. Zero, an-Najaf arab tilidan tarjimada “tepalik”, “do‘nglik” ma’nosini bildiradi.

Hazrat Ali shaxsini musulmonlar orasida ilohiylashtirish turli rivoyatlarning kelib chiqishiga va Markaziy Osiyo hududida bir necha qadamjo va mozorlarni hazrat Ali nomi bilan bog‘lab, muqaddaslashtirishga olib kelgan. Markaziy Osiyoda bunday muqaddas joylar Shohimardon, ya’ni “erlar shohi”, “mardlar shohi” nomi bilan yuritiladi. Bu hazrat Aliga berilgan nomlardan biri bo‘lib, turli rivoyatlarga ko‘ra, hazrat Ali janglarda jasurlik, mardlik ko‘rsatib shu nomga sazovar bo‘lgan. Naql qilinishicha, o‘limi odidan o‘g‘illari imom Hasan va imom Husaynlarni chaqirib: “Jigarbandlarim, bugun sizlar bilan abadiy vidolashsam kerak. Ertaga ertalab oq tuya mingan bir badaviy kelib, sizlardan mening jasadimni so‘raydi. Sizlar darhol jasadimni unga topshiringlar! Ammo zinhor uning orqasidan ergashmanglar”, deb vasiyat qiladi. O‘g‘illari yig‘lab, “Uning ortidan bormasak, qabringizni qayerdan izlab topamiz”, deb so‘raydilar. Hazrat Ali qayerda uch tomoni tog‘ bilan o‘ralgan tekislik bo‘lsa, o‘sha yer mening qabrim bo‘ladi, deb dunyodan ko‘z yumadi. Dunyo bo‘yicha ana shunday maskandan yettitasi mavjud [Petrash Yu.G.: 51-54; From history to theology: 320].

O‘zbekistonning Farg‘ona viloyati Shohimardon qishlog‘ida hazrat Ali nomi bilan bog‘liq muqaddas joy bo‘lib, u Oloy tog‘ining 1540-1570 m. balandligida joylashgan. O‘rta asr yozma manbalarida Shohimardon haqida hech qanday ma’lumotlar yo‘q. Chamasi bu muqaddas joy taxminan XVII-XVIII asrlarda mashhurlikka ega bo‘lib, Farg‘ona vodiysining eng qadrli muqaddas joyiga aylangan. XIX asrda Shohimardon Qo‘qon xonligining hokim va amaldorlarining asosiy ziyorat joyiga aylangan[Fedchenko A.P: 310-311.].

XX asrning 20-yillarida Shohimardon shayxlari Sovet hukumatiga qarshi kayfiyatda bo‘lganlar. 1929 yil Shohimardonda mashhur inqilobiy yozuvchi va davlat arbobi Xamza Hakimzoda Niyoziy o‘ldirilgan. Shundan so‘ng Shohimardondagi muqaddas joy atrofidagi qishloq Xamzaobod nomini olgan. 50-yillarda u yerdagi oldingi maqbara buzib tashlanib, uning o‘rniga Xamza qabriga maqbara qurilgan. Shunga qaramay, bu joy hazrat Ali nomi bilan bog‘liq muqaddas joy hisoblanib, nafaqat Farg‘ona vodiysi, balki Markaziy Osiyoning barcha aholisi uchun ziyoratgoh bo‘lib qolavergan. Shohimardon hududi va uning atrofi rasmiy ravishda dam olish oromgohiga aylantirilgan. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, bu qishloqqa Shohimardon nomi qayta berilgan[Islam na territorii.: 110].

Markaziy Osiyoda hazrat Ali nomi bilan bog‘liq yana bir qancha afsonaviy muqaddas joylar mavjud. Shulardan biri Xiva shahri tashqi qal’asining Shohimardon darvozasidan chiqqach, 1 km. narida joylashgan Badirxon qishlog‘idagi katta qabristondagi mozordir va uni “bu mozorda er- yigitlarning shohi – hazrat Ali yotibdi”[Rahmonov A., Yusupov S.: 8] deb atashadi. Undan tashqari Farg‘ona vodiysining Soxa degan hududidagi “Yigitpirim” mozorida va Afg‘onistonning Mozori Sharif shahrida ham hazrat Ali qabri mavjud.

Markaziy Osiyoning ba’zi hududlarida shunday joylar borki, xalq bu yerlarni ham hazrat Ali nomi bilan bog‘laydi. Rivoyatlarga ko‘ra, hazrat Ali Markaziy Osiyoni bosib olishda shaxsan o‘zi qatnashgan va bu yerni kofirlardan ozod qilib, jangda halok bo‘lgan. Shuning uchun ham hazrat Ali to‘xtab o‘tgan, namoz o‘qigan yoki qandaydir jasoratlar ko‘rsatgan yerlar ham muqaddaslashtirilgan. Bunday joylar qadamjo, ya’ni “oyoq izi qolgan” yerlardir. Yana hazrat Ali qilichi izi qolgan joylar ham bo‘lib, ular Zulfiqor deb ataladi. Masalan, Namangan viloyatining G‘ova qishlog‘idagi Keskantosh mozori bunga misol bo‘la oladi. Yana boshqa yerlarda hazrat Ali o‘z hassasi bilan yerga urganda u yerdan chashma yoki buloq chiqqan va baland daraxtlar o‘sib chiqqan muqaddas joylar ham mavjud. Masalan, Tojikistonning O‘ratepa shahridagi “*Xauz-e Mo‘ron*”, Leninobod viloyatidagi “*Chashma-e Arzanak*”, Namangan viloyati Baliqli qishlog‘idagi “*Sulton Vays*”, Toshkent viloyati To‘ytepa shahridagi “*Axtam saxoba*” mozorlari bunga yaqqol misoldir. Yana boshqa muqaddas joylar bo‘lib, hazrat Ali namoz o‘qiganda qoldirgan qo‘l izlarini (“*panja*”deyiladi) Markaziy Osiyoning turli hududlarida uchratish mumkin. Hazrat Alining Duldul degan otining izlari ham muqaddas hisoblanib, bunday muqaddas joylar Duldul nomi bilan Turkmanistonning Ashxobod tumani Yonbosh, Eski Niso qishlog‘i, Xorazm, Farg‘ona va Toshkent viloyatlarida mavjud[Islam na territorii.: 110].

Turkmanistondagi Yonbosh qishlog‘i Kopetdog‘ tog‘ining etagida Duldul nomi bilan bog‘liq tosh bordir, u *Duldul dash* deyiladi. Rivoyatlarga ko‘ra, hazrat Ali namoz o‘qish uchun to‘xtaganda otini temir qoziqqa bog‘lab qoziqni shu toshga qoqib qo‘ygan ekan. O‘zi esa 30 metr pastroqdagi toshning ustida namoz o‘qigan ekan. Ushbu tosh ham saqlanib qolib, u *Namoz dash* deb ataladi. Unda hazrat Ali o‘z panja izlarini qoldirgan ekan. Yana 50-60 metr pastroqda muqaddas hisoblangan *Bogaz dash* (Xomiladorning toshi) nomli tosh bordir. Ushbu toshning oldiga asosan bepushtlikdan davo istab, farzandli bo‘lish niyatida bo‘lgan ayollar tashrif buyuradilar, *Namoz dash* ustida namoz o‘qib, *Bogaz dash*ga suyanib iltijo qiladilar[Demidov S.M.: 69-72].

Hazrat Ali Xorazmga kelib o‘z mahoratlarini ko‘rsatgani haqida ham rivoyatlar mavjuddir. Masalan, Xorazmga kelganida namoz o‘qish uchun Makkaga o‘zining qanotli Duldul degan otida bormoqchi bo‘lib Amudaryodan sakragan ekan Duldul oldi oyoqlari bilan qirg‘oqni bosib, orqa oyoqlari suvning ustida qolib ketgan ekan[Snesarev G.P.: 52-58].

Ma’lumki, hazrat Ali hech qachon Markaziy Osiyo hududida bo‘lmagan. Muqaddas joylarda xizmat qiluvchilar hazrat Ali haqidagi afsonaviy rivoyatlarga asoslanib, ularni dalillamoq uchun, hazrat Ali qabri qanday qilib Markaziy Osiyoga kelib qolganini turlicha izohlashmoqchi bo‘ladilar. Masalan, shunday izohlardan biri shunday bayon etiladi: hazrat Ali vafot etgandan keyin, uning jasadini o‘z yurtida ko‘mish uchun turli guruhlar talabgor bo‘lgan. Janozaga kelgan har bir guruhlar o‘z tobutlarini ochishganda, har birining tobutida hazrat Ali jasadi yotgan ekan. Shuning uchun ham yettita (ba’zi rivoyatlarga ko‘ra o‘n bitta) joyga uni dafn etishgan ekan. Yana bir rivoyatga ko‘ra, hazrat Ali jasadini osmondan tuya kelib olgan va ular izsiz yo‘qolishgan. Lekin shunday dalil saqlanib qolganki, hazrat Ali qabri ikki daryo, ya’ni oq va qora daryo quyilishida joylashgan. Bunda oq daryo tog‘lardagi oppoq qorlarni erishidan kelib chiqqan va qora daryo yer tagidan chiqqan suv, deb aytiladi. Mana shunday joylardan biri Shohimardondagi hazrat Ali mozoridir[Suxareva O.A.: 64].

Hazrat Alini Markaziy Osiyoda bunday mashhurligiga sabab, hazrat Ali shaxsini ilohiylashtirishda so‘fiylik katta rol o‘ynaganidadir. Chunki so‘fiylar hazrat Ali shaxsini juda e’zozlaganlar, ular hazrat Alini *ezoterik* (yashiringan, pinhona) bilib, o‘z sohibi hisoblaganlar.

Shunday qilib, Hazrat Ali shaxsini musulmonlar o‘rtasida ilohiylashtirilishi tufayli turli rivoyatlarning kelib chiqishiga va hozirgi O‘zbekiston, Tojikiston, Ozarbayjon, Turkmaniston va Afg‘oniston hududlarida ham hazrat Ali nomi bilan bog‘liq muqaddas joylar vujudga kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. From history to theology: Ali in Islamic beliefs. Edited by Ahmet Yasar Ocak. – Ankara, Turkish Historical Society. 2005.
2. Demidov S.M. Legenda i pravda o «svyatix» mestax. – Ashxabad, Ylym, 1988.
3. Ibragimov DJ. Na zemle potomkov Aladdina. – M.: “Nauka”, 1988.
4. Islam na territorii byvshey Rossiyskoy imperii. Ensiklopedicheskiy slovar. – M.: Vostochnaya literatura, 1999. T. 2.
5. Petrash Yu.G. «Svyashenniy» obman. – T.: Uzbekistan, 1965.

6. Rahmonov A., Yusupov S., Xorazmda “muqaddas” joylar va ularning vujudga kelish sirlari. – T.: “Qizil O‘zbekiston”, “Pravda Vostoka”, “O‘zbekistoni So‘rx” birlashgan nashriyoti, 1963.
7. Snesarev G.P. Xorezmskiye legendy kak istochnik po istorii religioznix kultov Sredney Azii. – M.: Nauka, 1983.
8. Suxareva O.A. Islam v Uzbekistan. – T.; 1960.
9. Fedchenko A.P. Puteshestviye v Turkestan. – M.: 1950.